

Waterlopen die het Groninger landschap bepalen

Ooit verbonden de diepen en maren dorpen en steden met elkaar, maar ook met de wereld. Met het initiatief Diepen en Maren willen de initiatiefnemers deze historische waterlopen versterken, zichtbaar maken en herstellen om het landschap meer toegankelijk te maken en ons erfgoed beter te beleven.

Wil je ook aan de slag? Deze poster geeft inspiratie en handvatten.

Foto: Mariëke Kijk in de Vegte

Het landschap van Groningen maken we samen

De Landschapswerkplaats voert plannen uit die het Groningse landschap nóg mooier, groener en toegankelijker maken. Met als doel het creëren van een fijnmazig biodivers netwerk van groen en water waar mensen naar hartenlust kunnen wandelen, fietsen, paardrijden en varen.

De Landschapswerkplaats werkt samen met inwoners, overheden en organisaties tien initiatieven uit. Gebundeld, zodat ze elkaar versterken. Eén van de initiatieven is Diepen en Maren.

De Landschapswerkplaats is een Toukomstproject, mogelijk gemaakt door Nationaal Programma Groningen.

Meer weten over Diepen en Maren?

Scan de QR-code of kijk op [landschapswerkplaats.nl](https://www.landschapswerkplaats.nl).

Foto: Marleen Annama

Colofon

Deze poster is opgesteld door de Landschapswerkplaats voor het initiatief Diepen en Maren.

Datum: Oktober 2025
Samenstelling en opmaak: Landschapswerkplaats
Foto's: Landschapswerkplaats, tenzij anders aangegeven
Drukwerk:

Landschapswerkplaats

Hoe water het landschap vormde

De provincie Groningen is grotendeels gevormd door de invloed van het water. Vooral in de noordelijke kleischil en het Oldambt speelde het water een grote rol. Op de kaart van de natuurlijke bodempopbouw van de provincie zijn drie typen kleilandschappen te onderscheiden.

Oude kleilandschap

Voordat de dijken er waren, bestond het kustgebied uit een getijdenlandschap met begroeide kwelders met krek en prielen. Bij springtij drong de zee diep het land in en overspoelde alles. Het water liet dan weer een laag klei achter.

Rond de 6e eeuw voor Christus had Groningen drie grote rivieren die door het zeekeilandschap stroomden: de Hunze, de Fivel en de Eems. Langs de oevers en mondingen van deze rivieren vormden zich oeverwallen. Daar vestigden zich de eerste bewoners. Toen de zeespiegel bleef stijgen, bouwden zij wierden. De oudste wierden liggen in reeksen op de oude kwelder- en oeverwallen van de Hunze en Fivel. Het water stroomde door de kwelderkreken, de latere maren, en bracht met elke eb en vloedbeweging nieuw klei mee. Zo slibden de zeeboezems langzaam dicht en maakten bewoners het land geschikt voor gebruik.

Rond 800 na Christus drong de zee opnieuw op, nu vooral in de monding van de Lauwers. Deze tot dan toe kleine riviermond werd een groot estuarium, waarvan de armen diep in het oude land door drongen. Middag en Humsterland werden daardoor 'eilanden'. De oostelijke arm van de Lauwerszee maakte bij het huidige Schouwerzijl contact met de Hunze. Zo kreeg de rivier een nieuwe verbinding met de zee: de benedenloop van het huidige Reitdiep.

De zee nam niet alleen, maar gaf ook. Terwijl Middag en Humsterland bijna verdrongen, ontstonden aan de noordzijde langs de waddenkust, boven de kwelderwal van Leens en Utrum, tot in de twaalfde eeuw nieuwe kwelderwallen. Tussen die wallen liggen de maren, die soms de wallen doorsnijden. De laatste kwelderwal in deze reeks, bij Wierhuizen en Westernieland, sloot de noordelijke monding van de Hunze af. De vroegere zeeboezem tussen Eenrum en Wehe-dn Hloot verlandde. Dit gebied, later het 'land van Aagt' genoemd, stond bekend om zijn slechte grond.

Aan de noordelijke kustlijn bij Warffum en Usquert groeide door zeeinstroming de kwelderwal in oostelijke richting aan in een reeks zogenaamde haakwallen (Oldorp, Uithuizen, Uithuizermeeden en veel later Roodeschol en Oosteinde). In de luwte van deze 'hefswallen' slibde de Fivelboezem in oostelijke richting dicht. Van west naar oost ontstonden hier maren zoals het Helwedermaar, Eppenhuistermar en Startenhuistermar, die uitkwamen op de steeds verder in oostelijke richting verlandende Fivelboezem.

Omdat de Fivelmonding ter hoogte van Westeremden verzandde, zal de Delf, het huidige Damsterdiep gegraven zijn om de afwatering van het lagere achterland te verbeteren. Zo kon het water van het zuidelijke deel van het stroomgebied van de Fivel op de Eems geloosd worden.

De maren ten zuiden van de 'hefswallen' bij Usquert, Uithuizen en Uithuizermeeden stroomden in oostelijke richting en kwamen uit in de Fivelboezem. Tussen de 12e en 14e eeuw werd die boezem stukje bij beetje ingedijkt. Toen de Fivelboezem uiteindelijk werd afgesloten met een dijk bij Oosternieland, waterde dit hele gebied af naar de buitendijkse Grootte Tjariet.

Boezems

Het tweede type landschap bestaat uit de vroegere boezems van de grote waterlopen de Hunze, Fivel, Land van Aagt en Dollard. Deze gebieden zijn deels op natuurlijke wijze verland en deels door mensen gevormd.

De Fivel ontspringt in het uitgestrekte veengebied bij Slochteren en stroomde via Wittewierum en Ten Post naar Westeremden. Na Westeremden kwam het water in de Fivelboezem: een laat middeleeuws poldergebied dat is ontstaan door de bedijking van de Fivel. De bedijking begon in de 12e eeuw. Bij Westeremden werd de verstopte riviermonding afgedamd.

De Korendijk van 1444 (bij Zijldijk) sloot de eerste bedijkingsfase af. Er ontstond een nieuw polderlandschap met een grootschalige, regelmatige blokverkeveling, dijk- en wegdorpen, rechte kanalen en verspreide boerderijen op huiswieren.

Aan het begin van de jaartelling had de Hunzemonding zich inmiddels een stuk naar het noorden verlegd, ergens tussen Wehe en Eenrum. Aan beide zijden vormden zich nieuwe, vrijwel ononderbroken kwelderwallen.

De Marne werd rond 800 na Christus van zijn achterland gescheiden door de inbraak van het Lauwerszee-systeem. De ontginning van het achterliggende veengebied leidde tot bodemdaling, waar door de zee hier vrij spel kreeg. In de daaropvolgende eeuwen breidde de Lauwerszeeboezem zich geleidelijk verder uit. Het resterende kweldergebied veranderde in een stelsel van eilanden en schiereilanden, gescheiden door krekken. Een van deze krekken maakte in de 11e of 12e eeuw verbinding met de Hunze, die een nieuw stroombed in westelijke richting zocht. De nieuwe riviermonding kreeg later de naam Reitdiep, vanwege de uitgestrekte rietvelden. De oude trechtermond van de Hunze slibde geleidelijk dicht; de kwelders rond Zoutkamp en Vierhuizen gingen daarentegen verloren.

De monniken van Oldenklooster maakten hier in de middeleeuwen gebruik van. Zij damden de Hunze af bij Schouwerzijl en polderden de voormalige zeeboezemvlatte in.

De basis van het landschap van de Dollard zoals we dat nu kennen ontstond veel later. In het begin van de 15e eeuw baande de zee zich een weg landinwaarts in de Dollard. De oostelijke Dollardboezem dateert uit de eerste helft van de 15e eeuw, de westelijke boezem uit de tijd rond 1466, toen de Zomerdijk bij Wagenborgen werd aangelegd om het oprukkende zeewater te keren. In de jaren 1507 tot 1509 bereikte de Dollard zijn grootste uitbreiding, waarbij de zee tot aan Zuidbroek, Meeden en Westerlee kwam. In de loop van de 16e eeuw werd het verdrongen land teruggewonnen. Rond 1600 was al ruim een derde van het gebied weer in gebruik.

De nieuw aangeslibde zeeboezemvlaten hadden een vlakker reliëf. Vanaf het einde van de 16e eeuw werden deze nieuwe kwelders stapsgewijs bedijkt zodra deze hoog genoeg waren. De polders uit de 18e en 19e eeuw, die geen relatie hadden met het oude land, kenmerken zich door een modern-rationele verkeveling en verspreide boerderijen langs hoofdwegen. Dat geldt onder andere voor de Kroonpolder, de Stadspolder, de Oostwolderpolder, de Finsterwolderpolder (deels) en de Reiderwolderpolder. De overige bewoning concentreerde zich in nieuwe dijkdorpen aan de rand van de polders.

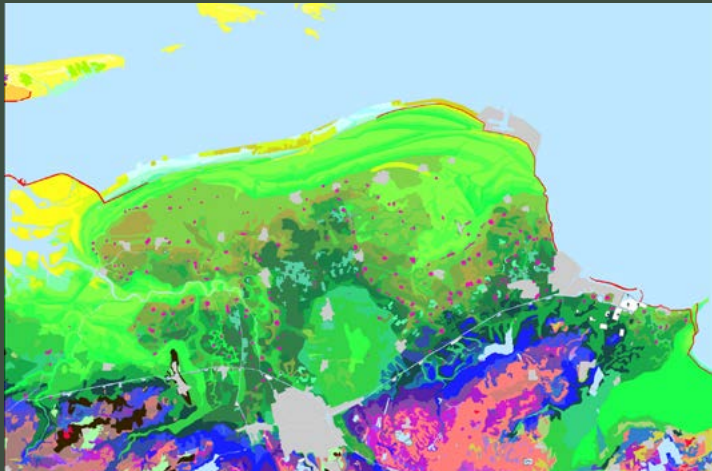
Landaanwinningslandschap

Rond de jonge kwelder- of strandwallen van Uithuizermeeden, Roodeschol en Oosteinde ontstond vanaf de 16e eeuw een streekdorpenlandshap op de klei. Boerderijen lagen in reeksen op verhoogde erven. De opstrekende verkeveling (lange percelen loodrecht op de dijk) zette zich ook voort in de nieuwe polders. In de 18e en 19e eeuw werd de landaanwas ten noorden van deze dorpen bedijkt. Het nieuw gewonnen land werd verdeeld volgens het 'recht van opstrek', iedere landeigenaar met bezit die aan de oude dijk grensde, mocht zijn perceelsgrenzen onbepakt doortrekken in de richting van de zee. De afzonderlijke zeepolders sluiten daardoor schilvormig op elkaar aan. De onbedijkte kwelders en slikken werden bedijkt zodra ze niet meer dagelijks overstromden.

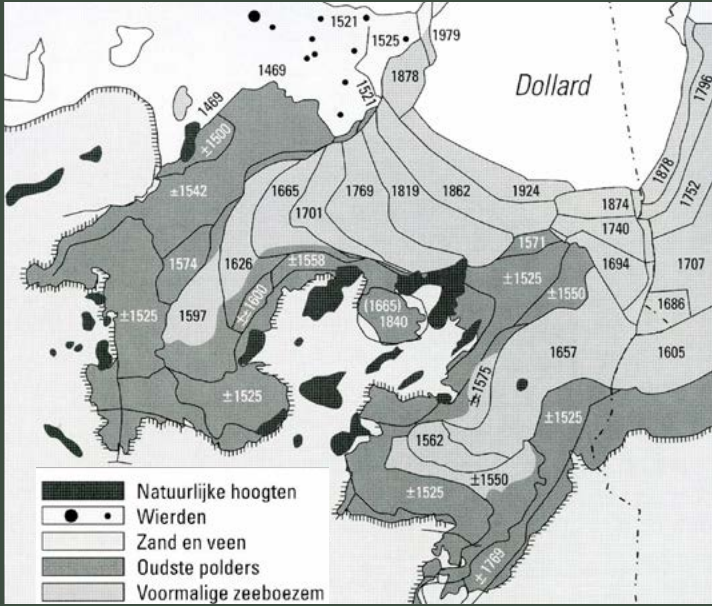
Kenmerkend voor dit gebied zijn kolken die ontstonden bij dijkdoorbraken en schotbalkenhuisjes op de dijk nabij de dijkcoupures (openingen in de dijk).

Oude waterlopen die met de zee in verbinding stonden, verdwenen na de inpoldering grotendeels. De enkele waterloop die bleef, herken je aan namen die eindigen op -rijt of -riet.

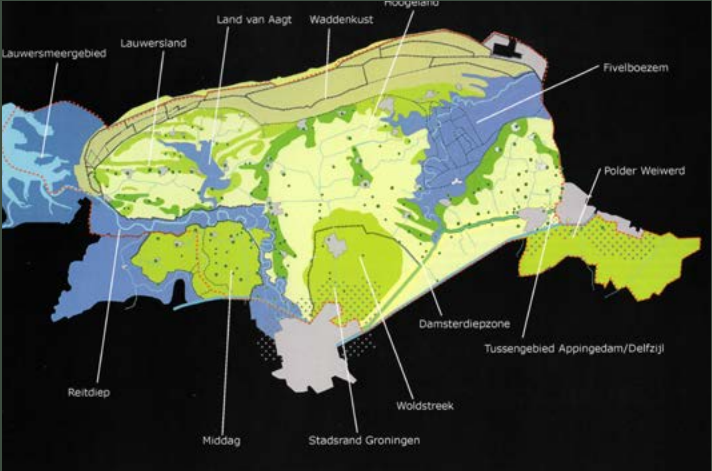
Het landaanwiningsgebied rond de voormalige inbraak van de Dollard is deels anders van opzet dan langs de waddenkust. Het gaat hier om het terugwinnen van weggeslagen land. De percelen en bedrijven zijn groter waardoor het landschap veel opener is. Er zijn in dit gebied geen nieuwe dorpen gesticht en de boerderijen liggen langs de enkele wegen die het gebied ontsluiten. De enige historische waterloop in dit gebied is de Oude Geut of Goot.

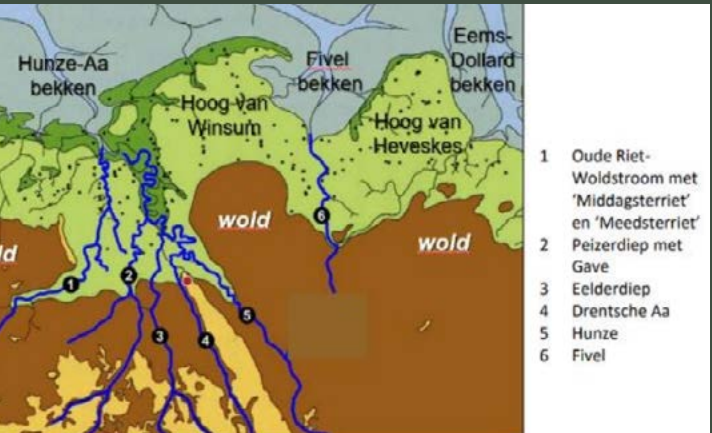
De kaart van de natuurlijke bodempopbouw laat zien dat de groene kleigebieden aan de Noordzeekust en het Oldambt van kleur verschillen. De voormalige boezems en landaanwiningsgebieden zijn lichtgroen. De donkerroze stippen markeren de wierden; plekken met een lange bewoningsgeschiedenis.

Omvang van de Dollard in de 15e eeuw, toen grote stukken land zijn weggeslagen. Deze gebieden zijn later stukje voor stukje weer ingepolderd.

Bovenstaande afbeelding laat de verschillende kleilandschappen goed zien en de relatie tussen de ouderdom en het voorkomen van diepen en maren. De gebieden met het oude land (lichtgroen) waar de diepen en maren doorheen stromen, de boezems van de Fivel en Hunze (donkerblauw), de inpolderingen langs de waddenkust maar ook de oeverwallen waar nieuwe dorpen op zijn gevestigd en die worden doorsneden door diepen en maren. (afbeelding afkomstig uit het LOP, Bosch en Slabbers 2006).

Deze kaart toont de vroegere bekkens van de Hunze, de Fivel en de Eems: de belangrijkste waterlopen die het huidige landschap hebben gevormd. Kaart: J. Van den Broek, uit: Waterbiografie Noorderzijlvest (2023).

Diepen

Foto: Mariëke Kijk in de Vegte

Breedte variërend van circa 5 tot 10 meter

Deels van natuurlijke oorsprong, door mensen vergraven grotere watergangen voor de scheepvaart. Waar trekvaart plaatsvond ligt aan één zijde een jaagpad of trekweg langs het water. Stroomen door dorpen heen. Deze waterlopen komen alleen voor in het oude kleilandschap. Langs de watergang vind je relictten zoals rolpalen.

Goed om te weten

Beleven

- Nabij het dorp is een intensivering van gebruik en inrichting langs watergang passend (steigers, wandelpad, woningen, kades of struwel). Toegang tot water vaak in dorpskern.
- Watergang is vooral geschikt voor varen met bootjes en sloepen (gemotoriseerd). Gezien de afstanden zijn deze waterlopen uitermate geschikt voor (trekvaart)routes of arrangementen, al dan niet in combinatie met de maren.
- Wandelen en/of fietsen kan over (trek)weg langs waterloop.
- Langs de waterloop zijn nog relictten van trekvaartroutes en industrieel erfgoed (rolpalen, molens en steenfabrieken).

Biodivers

- Mogelijkheden zijn incidenteel struwel langs oevers wat bijdraagt aan extra habitats in terreestische zone, mits het de doorstroom van de watergang niet belemmert.
- De watervoerende functie van watergangen is vaak bepalend voor mogelijkheden in/aan oevers, dit is maatwerk en dient in overleg met het waterschap te gebeuren.
- Rietoevers met overjarige riet wat bijdraagt aan zuivering van water.
- Bomenrijen langs de (trek)weg langs de waterloop ter markering waterloop in landschap.
- Bermen inzaaien met kruiden zodat naast water er ook voedsel-, nest- en schuilplekken ontstaan.
- Streven naar gefaseerd maai-beheer.
- Voorkomen van te dikke sliblaag op de bodem zodat de waterdiepte op peil blijft en oever- en waterplanten zich niet kunnen ontwikkelen.
- Aanleg van fauna-uittreedplaatsen, vooroevers of vissenbossen.

Maren

Breedte variërend van circa 1 tot 15 meter

Natuurlijke kwelderkreken (de vaak) door mensen zijn vergraven. Ze vormen de grens tussen dorpsgebieden en dienden ook voor gezamenlijke afwatering. Namen van waterlopen verwijzen vaak naar het dorp. In het dorp eindigen ze vaak bij een haventje. Komen alleen voor in het oude kleilandschap.

Goed om te weten

Beleven

- In het dorp is een intensivering van gebruik en inrichting langs watergang passend (denk aan steigers, haventje, wandelpad, wegen, woningen, kades). Toegang tot water is vaak in de dorpskern.
- Watergang veelal geschikt voor varen met kano's sloepjes, suppen, (aanleg)faciliteiten bij haventjes in dorpen).
- Wandelen/fietsen zou kunnen langs oever over fietspad of (on)verhard pad, of over schouwpad (i.o.m. waterschap en aangrenzende landbouwers).
- Waterloop kan onderdeel uitmaken van dorpsommetjes.
- Nabij dorp voorzieningen als bankjes langs wandelpad en watergang. Hoe verder buiten het dorp, hoe minder intensief.

Biodivers

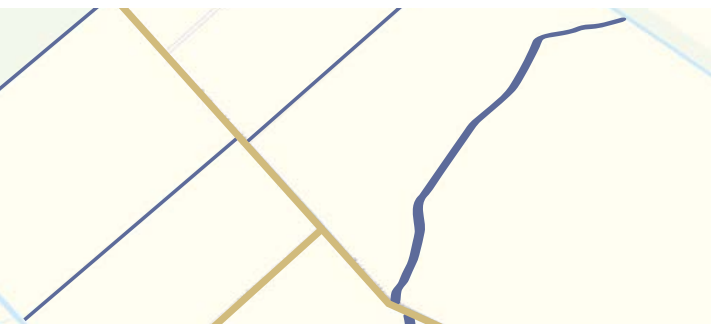
- Variatie in diepte en vorm van talud creëren zodat verschillende habitats ontstaan.
- Maaiopaden inzaaien met inheemse kruidenmengsels en maai-beheer gefaseerd uitvoeren.
- Voorkomen van te dikke sliblaag op de bodem zodat de waterdiepte op peil blijft en oever- en waterplanten zich niet kunnen ontwikkelen.
- Verkennen of de watergang kan aansluiten op andere ecologische verbindingzones.
- Aanleg van fauna-uittreedplaatsen, vooroevers of vissenbossen.
- De watervoerende functie van watergangen is vaak bepalend voor mogelijkheden in/aan oevers, dit is maatwerk en dient in overleg met het waterschap te gebeuren.

Riet/ Rijt

Breedte variërend van circa 0,5 tot 15 meter

Watergang waar ten tijde van de naamgeving eb en vloed nog vrij konden stromen, en lag buitendijks. Nu liggen ze in het landaanwiningslandschap. De vorm is onregelmatig en licht meanderend. Ze vormen een groot contrast met de rationele verkevelingspatronen van de landaanwinning.

Goed om te weten

Beleven

- De bijzondere waterlopen kunnen worden ontsloten met een onverhard wandelpad direct naast de waterloop.
- Verder zijn er vanuit landschappelijk oogpunt weinig ingrepen gewenst.
- Streven naar behoud van onregelmatige vorm in verder regelmatige landschap.

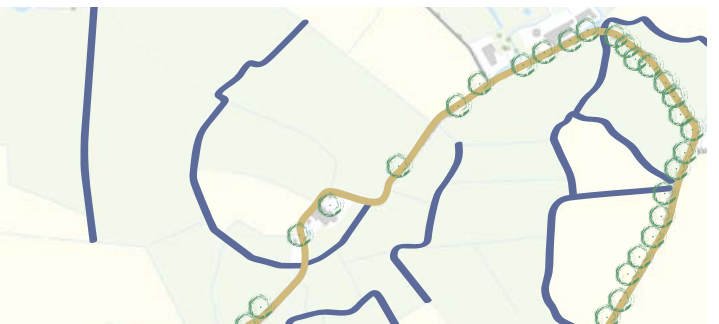
Biodivers

- De waterlopen kunnen biodiverser worden gemaakt door aan één zijde rietoevers met overjarige riet aan te leggen, die het water helpen zuiveren.
- Maaiopaden/ bufferstroken inzaaien met inheemse kruidenmengsels en maai-beheer gefaseerd uitvoeren.
- Voorkomen van te dikke sliblaag op de bodem zodat de waterdiepte op peil blijft en oever- en waterplanten zich niet kunnen ontwikkelen.
- Geen hoge beplanting (bomen of struwel) gewenst in open kustlandschap.
- Gefaseerd beheer van watergang en gefaseerd maaien val.
- Uitspoeling nutriënten zoveel mogelijk voorkomen.
- De watervoerende functie van watergangen is vaak bepalend voor mogelijkheden in/aan oevers, dit is maatwerk en dient in overleg met het waterschap te gebeuren.

Sloten en/of greppels

Markeren nu perceelsgrenzen, maar zijn van oudsher onderdeel van oude meanders van voormalige wadgeulen en prielen. Patronen zijn onregelmatig en soms slingerend. Ze liggen in een fijnmazig landschap met onregelmatige verkevelingspatronen. Komen alleen voor in het oude kleilandschap.

Goed om te weten

Beleven

- Het gebied kan men ontsluiten middels onverharde wandelpaden langs de karakteristieke waterloop (als onderdeel van een dorpsommetje), rekening houdend met weidevogelgebieden.
- Het verdient de aanbeveling om onregelmatige sloten die in het verleden onderdeel zijn geweest van meanders te behouden.

Biodivers

- Op ecologisch gebied kan de biodiversiteit van de waterlopen worden vergroot door rietoevers met eenjarige riet te stimuleren en in delen van de sloten juist overjarige riet te behouden.
- Incidenteel is stuweel mogelijk, bijvoorbeeld ter markering van ingang percelen (bakenbomen).
- Een verkenning naar flexibel peilbeheer in weidevogelgebieden.
- Streven naar gefaseerd maai-beheer.
- Voorkomen van te dikke sliblaag op de bodem zodat de waterdiepte op peil blijft en oever- en waterplanten zich niet kunnen ontwikkelen.
- Uitspoeling nutriënten zoveel mogelijk voorkomen.
- Stimuleren inzaaien bufferstroken met inheemse, kruidenrijke mengsels.
- De watervoerende functie van watergangen is vaak bepalend voor mogelijkheden in/aan oevers, dit is maatwerk en dient in overleg met het waterschap te gebeuren.

De Fivel Een oude rivier als inspiratie

De voormalige rivier de Fivel vormde duizenden jaren het landschap van noordoost Groningen. Hoewel ze niet meer stroomt, zijn haar sporen nog overal te zien: in de glooiingen van het land, in wierden, sloten en oude paden. Deze sporen vertellen een bijzonder verhaal over onze regio en laten zien hoe natuur en mensen samen het landschap maakten.

Foto: Sebastiaan Rodenhuis

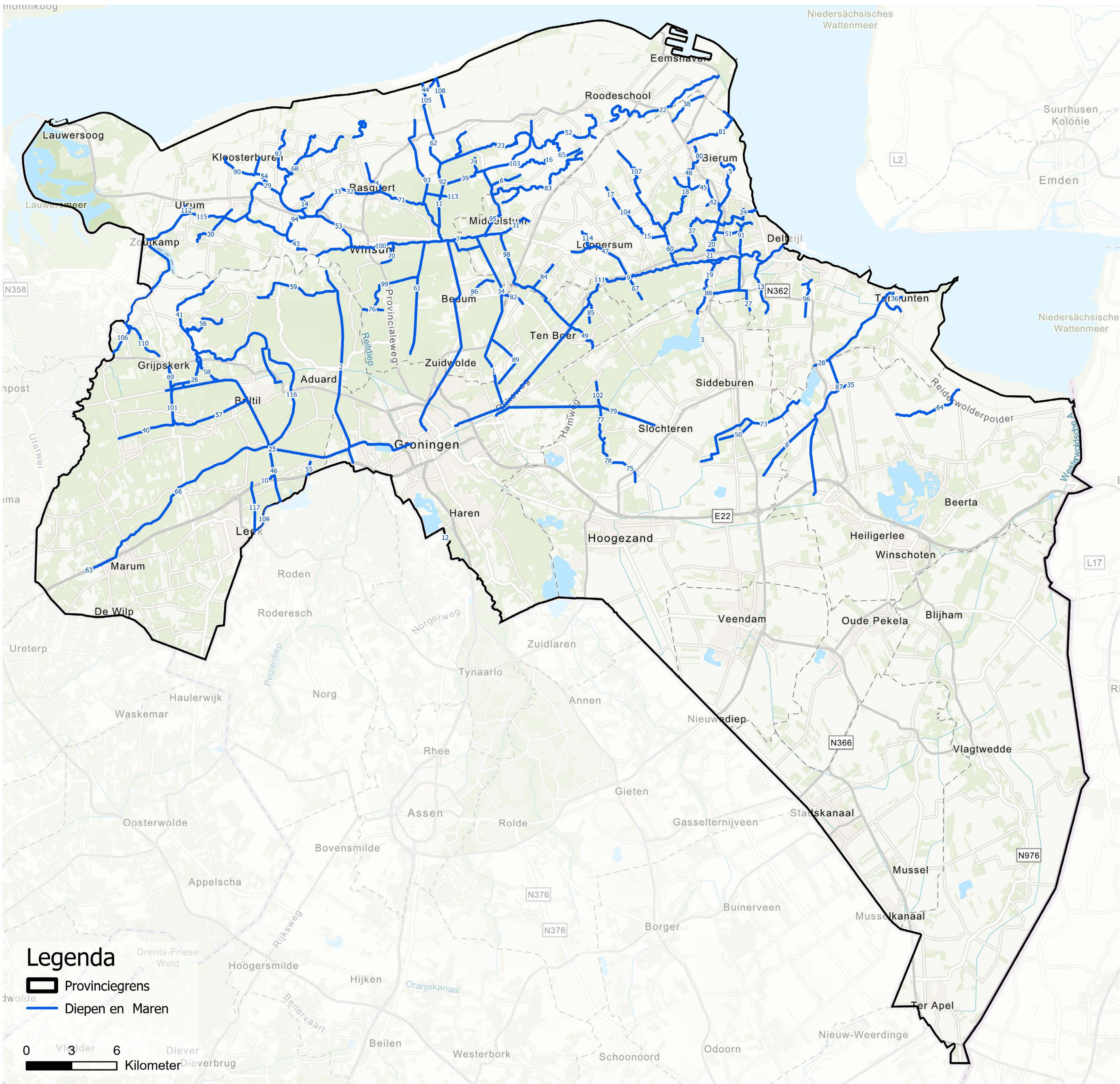
Met het project De Fivel brengen we dat verhaal weer tot leven. We laten zien dat je een oude waterloop zichtbaar en beleefbaar kunt maken zonder haar opnieuw te graven. Bijvoorbeeld door het inzaaien van de oevers van de Fivel met een bloemenmengsel.

Zo vormt de Fivel een inspiratiebron voor hoe we ook andere waterlopen kunnen benaderen binnen Diepen en Maren: met oog voor geschiedenis, landschap en toekomst.

Meer weten over de Fivel? www.landschapswerkplaats.nl/projecten/de-fivel/

Bekijk op de achterzijde de kaart van diepen en maren die kan dienen als inspiratie voor het ontwikkelen van plannen voor het initiatief Diepen en Maren.

NaamWaterloop	Nummer
Abbeemaar	1
Aduarderdiep	2
Afwateringskanaal Duurswold	3
Andelstermaar	4
Bierumermaar	5
Bieskemaar	6
Boterdiep	7
Boterdiep	95
Buiten Nieuwediep	8
Damsterdiep	9
Damsterdiep	111
De Gave	10
Delthe	11
Drentsche Aa	12
Eelwerdermaar	13
Eenrumermaar	14
Eenumermaar	15
Eppenhuistermaar	16
Garsthuizermaar	17
Godlinzermaar	18
Groeve	19
Groote Heeks	20
Groote Heekt	21
Groote Tjariet	22
Helwerdermaar	23
Het Vliet	24
Hoendiep	25
Hoeriediep	26
Holemaar	27
Hondshalstermaar	28
Hoornse Vaart	29
Houwerzijlstervaart	30
Huizingermaar	31
Hunsingo kanaal	115
Kanaal Baflo-Mensingerveer	32
Kanaal Mensingerveer-Baflo	33
Kardingermaar	34
Kattendiep	35
Kleine Diep	36
Kleine Heekt / Schipsloot	37
Kleine Tjariet	38
Koksmaar	39
Kolonelsdiep	57
Kommerzijlsterdiep	41
Krewerdermaar	42
Kromme Raken	43
Kromme Riet	44
Leege Maar	45
Leekster Hoofddiep	109
Lettelberterdiep	46
Loppersumse Wijmers	47
Losdorpstermaar	48
Lustigemaar	49
Lutje maar	50
Marsumermaar	51
Meedstermaar	52
Mensingeweersterloopdiep	53
Molenrijgstermaar	54
Molensloot	117

NaamWaterloop	Nummer
Munnekezijlsterried	111
Munnikesloot	55
Niehoofsterdiep	56
Niekerkerdiep	40
Niezijlsterdiep	58
Oldehoofsche kanaal	59
Oostertocht	116
Oosterwijtwerdermaar	60
Oude Ae	61
Oude Delthe	62
Oude Diepje	63
Oude Geut	64
Oude Maar	65
Oude Riet	66
Oude Wijmers	67
Pieterbuurstermaar	68
Poeldiep	69
Potmaar	70
Rasquerdemaar	71
Ringmaar	73
Rottumermaar	74
Ruiten Ae	75
Sauwerdewrmaar	76
Scharmer Ae	77
Slochter Ae	78
Slochterdiep	79
Spijksstermaar	80
Spijkssterriet	81
St. Anner maar	82
Startenhuistermaar	83
Stedumermaar	84
Stitswerdermaar	113
Ten Poster AE	85
Ter Laanstermaar	86
Termunterzijldiep	87
Teugenmaar	88
Thesingemaar	89
Uilenestermaar	90
Uitwierdermaar	91
Ulrumervaart	112
Usquerdemaar	92
Warffumermaar	93
Warfhuisterloopdiep	94
Weiwedermaar	96
Westeremdermaar	114
Westernielandstermaar	97
Westerwijtwerdermaar	98
Wetsingermaar	99
Winsumerdiep	100
Wolddiep	101
Woltersumer Ae	102
Zandeweerstermaar	103
Zeerijpstermaar	104
Zeewijksterriet	105
Zijldiep	106
Zijldijkstermaar	107
Zijlriet	108
Zuiderried	110

Landschapswerkplaats

Overzicht Diepen en Maren

Deze kaart dient ter inspiratie voor het ontwikkelen van plannen voor het initiatief diepen en maren. Aan deze kaart kunnen geen rechten ontleend worden als het gaat om de aanvraag of toekenning van subsidie in het kader van de subsidieregeling van de Landschapswerkplaats.

Landschapswerkplaats